

استفاده از فرصت‌ها از نگاه قرآن و روایات

حجت‌الاسلام والمسلمین محمد مهدی فیروزمهر*

مقدمه

یکی از مشکلات همیشگی عموم انسان‌ها، به‌ویژه در جامعه معاصر، با وجود امکانات مادی و معنوی فراوان برای پیشرفت و تعالی در عرصه‌های گوناگون، بی‌برکتی عمر برای بسیاری از افراد است. بی‌برکتی عمر به این معناست که افراد در مدت عمر خود نمی‌توانند کار قابل توجهی در بعد مادی و معنوی برای خود و برای جامعه انجام دهند. بنابراین، چرا عمرها بی‌برکت می‌شود؟ راهکار برون‌رفت از این معضل چیست؟ در نوشته پیش‌رو، تلاش شده است بر اساس آموزه‌های قرآنی جوابی اجمالی به سؤال‌های یاد شده ارائه شود.

الف. اهمیت فرصت‌ها

اهمیت اصل زمان به عنوان بستر عمر انسان تا آنجاست که خداوند به آن سوگند یاد کرده است: «وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ»^۱ سوگند به عصر که انسان در زیان‌کاری است و سرمایه عمرش رو به تباهی می‌رود». هر نوع تکامل و تعالی در مدت عمری که در اختیار هر فرد قرار گرفته، میسر است و با گذشت فرصت عمر، اصل سرمایه انسان از دست می‌رود. برخی مفسران معنای آیه را از یک یخ‌فروش که مکرر می‌گفت: «به کسی که سرمایه‌اش در حال ذوب شدن است، رحم کنید»؛ دریافته‌اند.^۲ عمر از ثانیه‌ها، دقیقه‌ها، روزها، ماه و سال تشکیل شده و مرتب در حال گذر است.

* عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. عصر: ۱ و ۲.

۲. محمد بن عمر فخر رازی؛ مفاتیح الغیب؛ ج ۳۲، ص ۲۷۸.

هر دم از عمر می‌رود نفسی چون نگه می‌کنم نمانده بسی^۱

یکی از مهم‌ترین فرصت‌های تکامل معنوی، ماه مبارک رمضان است که اصل آن، فرصت طلایی رسیدن به ویژگی تقوا^۲ و نزدیک شدن به فلسفه خلقت، یعنی نیکوکار شدن است: «الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيُبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا»^۳. شب‌های قدر با ارزش یک عمر (هزار ماه) برای تعالی و تکامل، در این ماه قرار دارد و قرآن به عنوان کتاب راهنمای سعادت، در این ماه نازل شده است.^۴ گاهی از یک فرصت کوتاه و به ظاهر ناچیز می‌توان در بُعد مادی و معنوی، به نتایجی رسید که در عمر معمولی یک فرد هم قابل دستیابی نیست. خداوند به برخی فرصت‌ها عنایت ویژه نشان داده و به وقت سحر^۵ که فرصت ارتباط با خداوند و زمان مناسبی برای جلای روح است و نیز به صبحگاهان سوگند یاد کرده است.^۶ دو وقت صبح و عصر نیز فرصت ویژه‌ای برای پرداختن به نیاز معنوی است که در قرآن مورد توجه قرار گرفته است.^۷ فرصت جوانی، فرصت توانایی، فرصت سلامتی، فرصت دانایی، فرصت دارایی، فرصت آزادی و انتخاب، از مهم‌ترین فرصت‌هایی هستند که در متون دینی مورد توجه قرار گرفته‌اند.^۸

ب. اصول و شرایط استفاده از فرصت‌ها

استفاده از فرصت‌ها اصول و شرایطی دارد که آگاهی از آنها، راه را برای استفاده درست از آن هموار می‌سازد. وقت‌شناسی، برنامه‌ریزی و نظم‌پذیری، از مهم‌ترین اصول استفاده از فرصت‌هاست.

۱. فرصت‌شناسی

آگاهی از ارزش وقت و غیرقابل بازگشت بودن آن، نقش قابل توجهی در بهره‌گیری از فرصت‌ها دارد. امام علی علیه السلام فرموده است: «عمر تو همان لحظه‌ای است که در آن قرار داری. گذشته،

۱. سایت گنجور؛ گلستان سعدی؛ دیباچه. <https://ganjooor.net/saadi/golestan/dibache>

۲. بقره: ۱۸۳ و ۱۸۴.

۳. ملک: ۲.

۴. قدر: ۱-۵.

۵. مدثر: ۳۳؛ تکویر: ۱۷؛ فجر: ۴.

۶. مدثر: ۳۴؛ تکویر: ۱۸.

۷. اعراف: ۲۰۵.

۸. محمد بن حسن طوسی؛ الامالی؛ ص ۵۲۶.

گذشت و آینده هم (معلوم نیست تو باشی)؛ پس فرصت را میان دو فقدان دریاب.^۱
 سعدیا دی رفت و فردا همچنان موجود نیست در میان این و آن فرصت شمار امروز را^۲

گاهی افراد گرفتار این توهم هستند که زمان در اختیارشان است؛ در حالی که اعتماد به در اختیار داشتن فرصت‌ها، ناشی از شناخت نادرست ماهیت زمان است؛ چنان‌که امام علی علیه السلام فرموده است: «روز گذشته‌ات از بین رفته و آینده مورد تهمت است (شاید نیاید)؛ پس لحظه‌ای را که در آن هستی، دریاب و فرصت امکان را غنیمت بشمار و از اطمینان به زمان بپرهیز».^۳

نکته مهم در وقت‌شناسی، توجه داشتن به چیزی است که در برابر گذشت زمان به دست می‌آید. برخی افراد برای رسیدن به اهداف مثبت مادی یا معنوی، می‌کوشند از زمان به درستی استفاده کنند و سود ببرند. برخی نیز به جهت نداشتن برنامه در زندگی، زمان را به بیهودگی سپری می‌کنند که نتیجه‌اش، پشیمانی است. برخی دیگر نیز از زمان بد استفاده می‌کنند و در برابر زمانی که از دست می‌دهند؛ شر و بدی را برای خود کسب می‌کنند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است:

روز قیامت برای هر روز از روزهای عمر انسان ۲۴ گنجینه به تعداد ساعات شبانه‌روز گشوده می‌شود. گنجینه‌ای را پر از نور و شادمانی می‌بیند و با مشاهده آن، شادی و سروری به او دست می‌دهد که اگر میان دوزخیان تقسیم شود، احساس درد آتش را از یادشان می‌برد. این گنجینه، ساعتی است که در آن پروردگارش را اطاعت کرده است. سپس گنجینه دیگری برایش باز می‌شود و آن را تاریک و بدبو و وحشت‌ناک می‌یابد و از مشاهده آن وحشتی به او دست می‌دهد که اگر میان بهشتیان تقسیم شود، نعمت بهشت را به کام آنها تلخ می‌سازد و آن، ساعتی است که در آن پروردگارش را نافرمانی کرده است. آنگاه گنجینه دیگری برایش گشوده می‌شود و آن را خالی می‌یابد و در آن چیزی که او را شادمان یا ناراحت کند، یافت نمی‌شود و آن، ساعتی است که در آن خواب بوده یا به امور مباح دنیا اشتغال داشته است. پس، از اینکه می‌توانسته این ساعت را با کارهای خوب پُر کند و نکرده، چنان احساسی از اندوه به او دست می‌دهد که در وصف نمی‌گنجد و از این باب است این سخن خداوند که فرمود: «آن [روز]، روز حسرت خوردن است».^۴

۱. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی؛ تصنیف غررالحکم و دررالکلم؛ ص ۲۲۲.

۲. سایت گنجور؛ دیوان اشعار سعدی؛ غزلیات، غزل شماره ۱۲.

<https://ganjoor.net/saadi/divan/ghazals/sh/12>

۳. علی بن محمد لیثی واسطی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ ص ۴۸۸.

۴. احمد بن محمد ابن فهد حلی؛ عدة الداعی و نجاح الساعی؛ ص ۱۱۳.

۲. برنامه‌ریزی

بی‌برنامگی و پراکنده‌کاری، آفت عمر و فرصت‌هاست. امیرمؤمنان علی علیه السلام فرموده است: «مَنْ أَوْهَأَ إِلَى مُتَقَاوِتٍ خَدَاتُهُ الْجَحِيلُ؛^۱ کسی که به کارهای گوناگون پردازد، خوار شده؛ پیروز نمی‌گردد».

برای استفاده بهینه از فرصت‌ها، باید برنامه‌ریزی کرد. برنامه‌ریزی، مشخص کردن هدف و شناسایی راهکارها و ابزارهای دستیابی به آن است. بدون داشتن برنامه در زندگی فردی و اجتماعی، نه تنها پیشرفتی حاصل نمی‌شود؛ بلکه سرمایه عمر در تحیر و سرگردانی تباہ می‌شود. هستی بر اساس برنامه‌ریزی دقیق، پایه‌ریزی شده است؛ چنان‌که خداوند می‌فرماید: «إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ؛^۲ ما هر چیزی را به اندازه آفریدیم». همچنین فرموده است: «... وَ كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ؛^۳ هر چیزی نزد او، اندازه‌ای معین دارد». خداوند در بیان آفرینش اجزای جهان، با تعبیر «تقدیر و حساب» به معنای اندازه‌گیری و برنامه‌ریزی دقیق، نظم حاکم بر جهان را نشان داده است. آفرینش عالم با این گستردگی، بدون اندازه‌گیری و برنامه‌ریزی دقیق چیزی جز هرج و مرج نخواهد بود. اگر انسان به عنوان محور آفرینش که همه جهان برای او و در خدمت اوست، در زندگی خود برنامه‌ریزی نداشته باشد؛ هرگز نمی‌تواند به اهداف انسانی برسد و عمر او به بطالت سپری می‌گردد. از این رو در سخنان پیشوایان علیهم السلام، بر برنامه‌ریزی و زندگی در سایه نظم و برنامه تأکید شده است. امیرمؤمنان علیه السلام در وصیت به فرزندانش فرمود: «شما را و تمام فرزندان و خاندانم را و کسانی را که این وصیت به آنها می‌رسد، به ترس از خدا و نظم در امور زندگی و ... سفارش می‌کنم».^۴ این سفارش امام علی علیه السلام، تمام عرصه‌های زندگی فردی و اجتماعی را شامل می‌شود. کسب و کار، عبادت، تحصیل، تعاملات خانوادگی و اجتماعی و هر آنچه که انسان با آن تعامل دارد، به نظم نیاز دارد و نظم در امور زندگی، سبب بهره‌گیری درست از زمان برای رسیدن به اهداف و راحتی کار و آرامش خاطر و برکت عمر است.

پیامبر صلی الله علیه و آله درباره برنامه‌ریزی امور به ابوذر فرمود: «خردمند باید وقتش فقط صرف بهسازی

۱. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ حکمت ۴۰۳.

۲. قمر: ۴۹.

۳. رعد: ۸.

۴. انعام: ۹۶؛ یس: ۳۸؛ فصلت: ۱۲؛ الرحمن: ۵.

۵. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ نامه ۴۷.

استفاده از فرصت‌ها از نگاه قرآن و روایات ■ ۱۳

معیشت، سیر در معنویت و بهره‌گیری از لذت‌های مشروع شود.^۱ امام کاظم علیه السلام نیز فرموده است:

زمان خود را در چهار بخش اصلی مدیریت کنید: زمانی را برای مناجات با خدا قرار دهید و وقتی را به معاش اختصاص دهید و زمانی را برای ارتباط با برادران دینی و افراد مورد اعتمادی که به شما در شناخت عیوبتان کمک می‌کنند، قرار دهید و وقتی را برای بهره‌گیری از لذت‌های حلال اختصاص دهید.^۲

این روایات و دیگر روایات مشابه آنها، گویای برنامه‌ریزی کلان برای زندگی مؤمنانه است. البته هر فرد به اقتضای شرایط زندگی اش، به برنامه‌ریزی کوچک‌تر نیاز دارد. عنوان بصری پیرمرد ۹۴ ساله بود که گاهی به محضر امام صادق علیه السلام می‌آمد و پس از شنیدن مواعظ آن حضرت بی‌آنکه کاری داشته باشد، در آنجا می‌نشست. نشستن او به‌طور طبیعی موجب آن می‌شد که وقت امام علیه السلام گرفته شود. روزی امام صادق علیه السلام به او فرمود: «من مردی هستم که کار و زندگی دارم و در عین حال در ساعاتی از شب و روز ذکرهایی دارم که باید انجام دهم. مرا از عبادت باز مدار». عنوان بصری برخاست و رفت. روز بعد به محضر امام صادق علیه السلام آمد و پس از شنیدن مواعظ آن حضرت، باز بیش از اندازه در حضور حضرت نشست که باعث اتلاف وقت امام علیه السلام می‌شد. امام علیه السلام به او فرمود: «قُمْ عَنِّي يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَدْ نَصَحْتُ لَكَ وَ لَا تُفْسِدُ عَلَيَّ وَ رَدِي فَإِنِّي أَهْرُؤُ ضَيِّقٌ بِنَفْسِي؛^۳ برخیز و از اینجا برو [نصیحتی که خواستی] آن را انجام دادم، ذکر و عبادتم را تباہ نسا. من کسی هستم که به وجود خود [و به وقت و عمرم] بخل می‌ورزم [تا مبادا وقتم به هدر رود]. پس برخیز [و] برو».

۳. عادت به نظم

وقت‌شناسی و برنامه‌ریزی، شرایط لازم برای استفاده بهینه از فرصت هستند. پس از وقت‌شناسی و برنامه‌ریزی، عادت به نظم و برنامه بسیار مهم است. اگر کسی بهترین برنامه‌ریزی را داشته باشد، اما در عمل، نظم و برنامه محوری در زندگی او نهادینه نشده باشد؛ موفقیتی کسب نخواهد کرد. در قرآن واژه‌های «حد»، «صف»، «حساب»، «تقدیر»، «قدر»، «مقدار»، «میزان»، «عدل» و تعبیری که اعتدال را می‌رساند، به نوعی به نظم‌پذیری اشاره دارد. یکی از رهاوردهای

۱. حسن بن علی ابن شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۲۰۳.

۲. همان، ص ۴۰۹.

۳. علی بن حسن طبرسی؛ مشکات الانوار فی غرر الاخبار؛ ص ۳۲۶.

تعیین وقت برای عباداتی چون نماز، عادت به نظم و انضباط است که بدون مدیریت زمان و برنامه‌ریزی امکان تحقق ندارد. امام باقر علیه السلام فرموده است: «خود را به خیر عادت دهید و از اهل آن باشید تا با آن شناخته شوید. به‌راستی من، فرزندان و شیعیانم را به این مسأله سفارش می‌کنم».^۱

یکی از بهترین خیرها، نظم‌پذیری است و فرد و جامعه‌ای که به نظم‌پذیری عادت کرده باشد، به نظم‌پذیری شناخته می‌شود و در سایه عادت به نظم، عمرها با برکت و منشأ آثار مطلوب می‌گردد.

ج. عوامل فرصت‌سوزی

واقف نبودن به ارزش عمر، بی‌برنامگی در زندگی و نظم‌ناپذیری، از مهم‌ترین عوامل فرصت‌سوزی است. عوامل دیگری نیز وجود دارد که شناخت آنها در برون‌رفت از مشکل فرصت‌سوزی، مؤثر است.

۱. به تأخیر انداختن کارها

یکی از عوامل مهم فرصت‌سوزی، روحیه امروز و فردا کردن است که بسیاری از افراد به این عارضه مبتلا هستند. امام علی علیه السلام فرموده است: «کار امروز را به فردا موکول نکن و کار هر روز را در همان روز انجام بده؛ زیرا هر روز کار خاص خود را دارد».^۲ آنچه سبب به وجود آمدن این روحیه می‌شود، توهمات ذهنی است که همواره بر فرد القا می‌کند که وقت، وسیع است و بدین سان، فرصت‌ها یکی پس از دیگری از دست می‌رود. راه برون‌رفت از این شرایط، غلبه بر توهمات مزاحم و اقدام بر عمل است؛ چنان‌که پیامبر صلی الله علیه و آله به ابوذر رضی الله عنه فرمود: «ای ابوذر! با تکیه بر آرزو در انجام کارها امروز و فردا نکن؛ زیرا تو امروز هستی، ولی هنوز در زمان بعد قرار نگرفتی. اگر فردایی برای تو باشد، مانند امروزت باش و اگر فردایی نباشد، از کوتاهی امروزت پشیمان نیستی».^۳

یکی از مهم‌ترین بسترهای نفوذ شیطان و ایجاد مانع در مسیر پیشبرد اهداف معنوی، تعلل در انجام اعمال نیک است که با تمسک به خصلت سبقت گرفتن در این امور که مورد تأکید قرآن

۱. سعید بن هبة الله قطب‌الدین راوندی؛ الخرائج و الجرائح؛ ج ۲، ص ۵۹.

۲. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ نامه ۵۳.

۳. محمد بن حسن طوسی؛ الامالی؛ ص ۵۲۶.

است، می‌توان مانع نفوذ شیطان و در نتیجه ایجاد انحراف از این طریق شد؛ چنان‌که امام باقر علیه السلام با هشدار نسبت به نفوذ شیطان می‌فرماید: «مَنْ هَمَّ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَيْرِ فَلْيُعَجِّلْهُ، فَإِنَّ كُلَّ شَيْءٍ فِيهِ تَأْخِيرٌ فَإِنَّ لِلشَّيْطَانِ فِيهِ نَظْرَةٌ؛^۱ هر که قصد کار خیری کرد، زود آن را انجام دهد؛ زیرا در هر چیز که تأخیر افتد، شیطان در آن مهلتی پیدا می‌کند».

صدقة حلوانی می‌گوید:

در مسجدالحرام یکی از دوستانم دو درهم از من قرض خواست. گفتم: «پس از طواف خواهم داد». در حین طواف امام صادق علیه السلام را دیدم. امام علیه السلام دستش را به جهت کمک خواستن روی شانه من گذاشت و هر دو به طواف پرداختیم. طواف من به پایان رسید، اما برای رعایت وضعیت جسمی امام علیه السلام ترجیح دادم به ایشان کمک کنم. دوستم که از من قرض خواسته بود، در کناری نشسته بود و به خیال اینکه من در قرض دادن به او مسامحه می‌کنم، هر دور که از مقابل او عبور می‌کردم؛ با دست به من اشاره می‌کرد. امام علیه السلام متوجه شد و پرسید: «این مرد چه می‌خواهد؟». عرض کردم: «او منتظر من است که طوافم تمام شود و به او دو درهم قرض بدهم». امام علیه السلام سریع دست از شانه‌ام برداشت و فرمود: «مرا رها کن و برو حاجت او را برآور». وقتی بازگشتم، طواف امام علیه السلام تمام شده بود و با دوستانش صحبت می‌کرد. به من فرمود: «اگر من برای بر آوردن حاجت کسی شتاب کنم، بهتر است از آنکه هزار بنده را در راه خدا آزاد و هزار نفر را برای جهاد در راه خدا بسیج کنم».^۲

قرآن همواره بر شتاب به کارهای خیر^۳ و سبقت در کارهای خوب^۴ تأکید کرده است. امیرمؤمنان علیه السلام نیز فرموده است: «عجله در هر چیزی نامطلوب است، جز شتاب در بهره‌گیری از فرصت‌های کار خیر».^۵ موکول کردن کارها به آینده، یعنی از دست دادن زمان و از دست دادن زمان حتی اگر فرد در زمان حاضر هیچ کار منفی انجام ندهد، یعنی زیان از اصل سرمایه. بدین سبب خداوند به زمان سوگند یاد می‌کند که انسان را متوجه زیان در اصل سرمایه عمر نماید: «وَ

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۱۴۳.

۲. همان، ص ۳۲۲.

۳. آل عمران: ۱۳۳.

۴. بقره: ۱۴۸.

۵. علی بن محمد لثی واسطی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ ص ۵۸.

الْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ»^۱. راهکار کلی برای برون‌رفت از فرصت‌سوزی و زیانکاری نیز چیزی جز بهره‌گیری از لحظه لحظه عمر نیست تا بدین وسیله در بینش، به باورهای درست برسد و در کنش، به کارهای ارزشمند بپردازد و در تعاملات اجتماعی، حق‌گستر و صبر‌پرور باشد: «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ»^۲. امام باقر علیه السلام فرموده است: «از تأخیر انداختن کارها بپرهیز که آن، دریایی است که هلاک‌شدگان در آن غرق می‌شوند»^۳.

۲. سستی و تبلی

یکی از اصولی که قرآن همواره بر آن تأکید دارد، دستیابی به اهداف در هر زمینه با سعی و تلاش جدی و مستمر است: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى»^۴؛ برای انسان جز آنچه برای به دست آوردنش تلاش کرده است، چیزی نیست».

روشن است که سرمایه انسان برای پیشرفت در هر زمینه‌ای، عمر محدود اوست که اگر با تبلی و سستی سپری شود، چیزی برای او باقی نمی‌ماند. برای مثال برخی افراد در زمینه انجام وظایف بندگی، عمر خود را به بطلالت می‌گذارند و در خواب غفلت به سر می‌برند؛ اما هنگام مرگ بیدار می‌شوند و می‌خواهند که به دنیا بازگردند و اعمال صالح انجام دهند؛ در حالی که این، یک درخواست ناممکن است.^۵ قرآن می‌گوید کسانی که سرمایه خود را تباه کرده و با دنیایی از رذیلت و زشتی این مرحله از زندگی را ترک می‌کنند، در آخرت از خدا می‌خواهند که آنها را به دنیا بازگرداند تا خود را اصلاح کنند. به آنها گفته می‌شود: آیا به اندازه کافی به شما عمر نداده‌ایم که متذکر شوید و راه درست را در پیش گیرید؟^۶

پیامد منفی سستی و بی‌نشاطی، عمل نکردن و از دست دادن فرصت است. امام کاظم علیه السلام فرموده است: «از کسالت بپرهیز؛ زیرا اگر کسل شدی، انگیزه‌ای برای کار و عمل نخواهی داشت»^۷. هنگامی که انسان نتواند کار مثبتی انجام دهد، فرصت از دست می‌رود و نتیجه‌اش،

۱. عصر: ۱-۲.

۲. عصر: ۳.

۳. حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۲۸۵.

۴. نجم: ۳۹.

۵. مؤمنون: ۹۹ - ۱۰۰.

۶. فاطر: ۳۶ و ۳۷.

۷. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۸۵.

زیانی است که دامنگیرش می‌شود. نه تنها کسالت، عامل از دست دادن فرصت‌هاست؛ بلکه چنانچه این وضعیت در فرد نهادینه شود، منشأ بروز ناهنجاری‌های زیادی می‌شود. امام صادق علیه السلام فرموده است: «از کسالت و دل‌مشغولی‌های بی‌مورد بپرهیز که این دو کلید هر بدی‌اند»؛^۱ زیرا کسالت، سبب کودنی و نفهمیدن حق و باطل می‌گردد و کسی که حق و باطل را نشناسد، در عمل و رفتار خوب و بد برای او فرقی نمی‌کند. به تدریج وقاحت در فرد نهادینه می‌شود و وقاحت، موجب فرورفتن در باتلاق رذایل، امور باطل و بی‌ارزش می‌گردد.^۲

گاهی استفاده از فرصت به‌ظاهر ناچیز، نتایج بسیار عالی را برای فرد به دنبال دارد؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام فرموده است: «از تبلی و سستی به دور باشید. پروردگار شما مهربان است [که] به پاس اندک عملی، پاداش بزرگ می‌دهد».^۳ برای مثال گاه شخص برای خشنودی خداوند دو رکعت نماز می‌گذارد و خدا به خاطر آن، او را داخل بهشت می‌کند.

۳. پرداختن به کارهای بیهوده

یکی از عوامل فرصت‌سوزی، اشتغال به کارهایی است که نه تنها در پیشرفت و تعالی انسان نقشی ندارند؛ بلکه هزینه کردن سرمایه عمر در امور زیانبار است. وقت‌گذرانی در فضای مجازی، گوش دادن موسیقی‌های مبتذل، مطالعه رمان‌ها با محتوای فاسد، هم‌نشینی با دوستان ناباب، تشکیل گعده‌های مشتمل بر گناه، مواد مخدر و مانند آن، از اموری است که انسان را از اهداف عالی باز می‌دارد و عمر و سرمایه جوانی را به تباهی می‌کشاند. در این میان وقت‌گذرانی در فضای مجازی که امروزه به نوعی ضرورت زندگی به شمار می‌آید و آثار مثبت بی‌شماری نیز دارد، زیان‌های بی‌شمار فیزیکی مانند خستگی چشم، سردرد، لختگی درون رگ در اثر بی‌تحریکی، درد دست و پشت، زیان‌های روحی و روانی مانند استرس، انزوا، اعتیاد به اینترنت^۴ و زیان‌های اجتماعی مانند آشفتگی در خانواده‌ها، گسترش هنجارشکنی در جامعه، تعارض ارزش‌ها و باورهای اجتماعی^۵ را بر فرد و جامعه تحمیل می‌کند که از دست دادن فرصت‌های

۱. محمد بن علی صدوق؛ کتاب من لایحضره الفقیه؛ ج ۳، ص ۱۶۹.

۲. حسین بن محمد راغب اصفهانی؛ الذریعة الی مکارم الشریعة؛ ص ۱۱۳ - ۱۱۰.

۳. محمد بن علی صدوق؛ کتاب من لایحضره الفقیه؛ ج ۱، ص ۲۰۹.

۴. سایت خبری تحلیلی عصر ایران؛ «۱۰ نمونه از شایع‌ترین بیماری‌های فضای مجازی»؛ کد خبر: ۲۶۹۷۵۱.

<https://www.asriran.com/fa/news/269751>

۵. خبرگزاری تسنیم؛ «آسیب‌ها و مزایای فضای مجازی»؛ ۱۳۹۵/۰۷/۰۵، کد خبر: ۱۱۹۶۹۲۱.

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1196921>

طلایی و به‌ویژه فرصت جوانی، از بدترین زیان‌های آن است. قرآن درباره افرادی که در تمام عمر به چیزهای بی‌فایده سرگرمند تا اینکه فرصت عمرشان به سر می‌رسد، بدون اینکه کمترین کار مثبتی برای خود انجام داده باشند؛ فرموده است: «الْهَآكُمُ النَّكَآثُرُ حَتَّىٰ زُرْتُمْ الْمَقَابِرَ».^۱ از نگاه قرآن دوری از لغو و بیهوده‌کاری، شرط زندگی مؤمنانه است. لغو و بیهودگی، نزد خداوند منفور است و دوری از لغو^۲ و حضور نیافتن در نشست‌ها و جمع‌های مشتعل بر لغو و بیهودگی،^۳ یکی از ارزش‌ها و اوصاف مؤمنان است و مؤمنی که قدر عمر را می‌شناسد، حتی اگر ناخواسته در مسیر بیهودگی قرار گیرد؛ از آن می‌گریزد.^۴

فهرست منابع

کتاب:

۱. ابن‌شعبه حرانی، حسن بن علی؛ تحف العقول؛ تصحیح علی‌اکبر غفاری؛ قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ق.
۲. ابن‌فهد حلّی، احمد بن محمد؛ عدة الداعی و نجاح الساعی؛ تحقیق احمد موحدی قمی؛ [بی‌جا]: دارالکتب الإسلامی، ۱۴۰۷ ق.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ تصنیف غررالحکم و دررالکلم؛ تحقیق مصطفی داریتی؛ قم: دفتر تبلیغات، ۱۳۶۶ ش.
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ الذریعة الی مکارم الشریعة؛ اصفهان: دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۶ ش.
۵. شریف الرضی، محمد بن حسین؛ نهج‌البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ چاپ اول، قم: هجرت، ۱۴۱۴ ق.
۶. صدوق، محمد بن علی؛ کتاب من لایحضره الفقیه؛ تصحیح علی‌اکبر غفاری؛ قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ ق.
۷. طبرسی، علی بن حسن؛ مشکات الانوار فی غرر الاخبار؛ نجف: المكتبة الحیدریة، ۱۳۸۵ ق.

۱. تکاثر: ۱ و ۲.

۲. مؤمنون: ۱-۳.

۳. فرقان: ۷۲.

۴. قصص: ۵۵.

استفاده از فرصت‌ها از نگاه قرآن و روایات ■ ۱۹

۸. طوسی، محمد بن حسن؛ الامالی؛ تصحیح مؤسسه بعثت؛ قم: دار الثقافة، ۱۴۱۴ ق.
۹. فخر رازی، محمد بن عمر؛ مفاتیح الغیب؛ بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ ق.
۱۰. قطب‌الدین راوندی، سعید بن هبة‌الله؛ الخرائج و الجرائح؛ قم: مؤسسه امام مهدی علیه السلام، ۱۴۰۹ ق.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب؛ الکافی؛ تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی؛ تهران: دارالکتب الإسلامية، ۱۴۰۷ ق.
۱۲. لثی واسطی، محمد بن علی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ تصحیح حسین حسینی بیرجندی؛ قم: دارالحدیث، ۱۳۷۶ ش.

سایت‌ها و خبرگزاری‌ها

۱. خبرگزاری تسنیم؛ «آسیب‌ها و مزایای فضای مجازی»؛ ۱۳۹۵/۰۷/۰۵، کد خبر: ۱۱۹۶۹۲۱.
۲. سایت خبری تحلیلی عصر ایران؛ «۱۰ نمونه از شایع‌ترین بیماری‌های فضای مجازی»؛ کد خبر: ۲۶۹۷۵۱.
۳. سایت گنجور؛ کلیات سعدی.